

Jaloliddin Manguberdi” dramasiining tarixiy ahamiyati

Najmiddinova Sarvara Samariddinovna

*O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Institutining Farg'ona
Mintaqaviy filialining Qo'girchoq teatr aktyorligi 2-kurs talabasi*

Ilmiy rahbar: Ravshanjon Utaganov

najimmiddinovasarvara@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada, Maqsud Shayxzodaning qalamiga mansub bo'lgan “Jaloliddin Manguberdi” dramasiining tarixiy voqealari va dramaning mazmun mohiyati haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Drama, madaniyat, ilm-fan, Jaloliddin Manguberdi, Maqsud Shayxzoda, Xorazm, sarkarda.

Jaloliddin Manguberdi - tarixiy shaxs. Xorazm shohi Muhammadning o'g'li.

U umrining so'nggi yilida Xorazmshohlar davlati hukmdori esa-da, Chingiz boshliq mo'g'ul bosqinchilarining quvg'ini tufayli, hayotining bu davridagi asosiy qismini lashkarlari va saltanati bilan yurt sarhadlaridan olisda o'tkazishga majbur bo'lgan. Jaloliddin mo'g'ul qo'shinlariga qaqshatqich zarbalar bergan, Vatan ozodligi uchun kurashlar olib borgan, lekin kuchlar teng bo'lmagani bois chekingan. 1231-yilda qaroqchi kurdlar qo'lida halok bo'lgan.

“Jaloliddin Manguberdi” dramasiida Shayxzoda Vatan erki, mustaqilligi uchun fidoyilarcha kurash olib borgan mana shu jasur sarkarda qiyofasini badiiy gavdalantirdi. Jaloliddin Manguberdi Amir Temurga ham ibrat bo'lgan buyuk siymodir.

Ma'lumki, sho'ro davrida, o'tmiodagi xon, sulton, hukmdorlarimiz nechog'liq buyuk va vatanparvar bo'lishidan qat'iy nazar, yoppasiga qoralab kelindi. Chunki, sho'rolarga buyuklarimizdagi xuddi ana shu vatanparvarlik

qudrati ma'qul kelmas, ota-bobolarimizdagi ana shu buyuk xislat yangi avlodlarga o'tishini istamas edilar.

O'zbekiston hukumati xalqning bu jasur farzandi nomini abadiylashtirish maqsadida "Jaloliddin Manguberdi tavalludining 800 yilligini nishonlash haqida" (1998) maxsus qaror qabul qildi, O'zbekiston Prezidentining farmoni bilan (2000)

"Jaloliddin Manguberdi" ordeni ta'sis etildi. Vatanparvarlik hissiyoti jo'sh urib yozilgan Maqsud Shayxzodaning "Jaloliddin Manguberdi" dramasi 1945-yilda Hamza nomidagi O'zbek davlat drama teatri tomonidan muvaffaqiyat bilan sahnalashtirilgniga qaramay, ko'p o'tmay, sahnadan olib tashlandi. Muallifga esa o'tmishni, xonlarni, beklarni, feodalizmni oqlash va yoqlash tamg'asi yopishtirildi.

Bu "aybnoma" nohaq qamalishiga ta'sir ko'rsatdi. Dramaning ayrim parchalarigina yozilgan kezlari nashr etildi. Muallif hayotlik chog'ida, biror marta to'lig'icha chop etilgani yo'q. To'lig'icha ilk bor o'zbek tilida dramaturg vafotidan yigirma bir yil o'tgach (1988) bosmadan chiqdi.

"Jaloliddin Manguberdi" dramasida ona-Vatan uchun, uning ozodligi uchun bosqinchilarga qarshi kurash olib borgan jasur sarkarda, buyuk hukmdor siymosi o'zining, ayniqsa, tabiiy, jonli tasvirlanishi bilan ajralib turadi. Tasvirdagi qahramon tabiiyligini ta'minlovchi muhim hayotiy omillar bor. Xalqni, lshkarni dushmanga qarshi birlashtirish va yurt himoyasini uyushtirish yo'lidagi Jaloliddin ko'rsatgan jonbozliklarini saroydagi Badriddin singari munofiq kimsalar va ular ta'sirida dastlab otasi Xorazmshoh ham to'g'ri tushunmaydi. SHunda Jaloliddin "Menga koshonadan chodir yaxshiroq" deb chiqadi va yurt himoyasi uchun qo'shin berishlarini talab qiladi. Amir Badriddin valiahdning bu mardona so'zlari ostidagi maqsad vatanparvarlik emas, taxtni egallash deb tushunib, shoh hayot bo'lishiga qaramay, "u taxtga ega bo'lmoqchi" deb ig'vo boshlaydi.

Jaloliddin - qahramon shaxs. U jasur sarkarda, elni, yurtni g'animga qarshi birlashtirayotgan, tashabbusi bilan lashkarni ulug' g'alabalarga ilhomlantirayotgan va bu yo'lda ibrat ko'rsatayotgan valiahd bo'lishiga qaramay, ayni vaqtda, oddiy inson sifatida gavdalanadi. Masalan, Jaloliddin bilan singlisi

Sultonbegim o'rtasidagi oddiy insonlarga xos bo'lgan aka-singillik mehr-oqibatlarini shu qadar samimiy va go'zal tasvirlanadiki, kishining havasi keladi.

Vatan va xalq taqdirining eng qaltis pallalarida ularni bosqinchilardan himoya qilish uchun otlangan Jaloliddinning bu yo'ldagi shijoatini, jur'atini, jasoratini ko'rsatar ekan, dramaturg o'z qahramonining valiahd va hukmdor sifatidagi xususiyatlaridan ko'ra oddiy inson sifatidagi iztiroblarini, har qanday insonga begona bo'lmagan ayrim mas'uliyatli holatlardagi ikkilanishlarini tasvirlashga alohida e'tibor beradi. Bu esa qahramon xarakterining ishonarli, jonli va hayotiy chiqishini ta'minlaydi.

Dushman qo'liga tushib azoblangandan ko'ra, o'limni afzal bilib, hatto dunyodagi eng aziz zot - onasi va farzandlari daryoga cho'ktirilishini ma'qul ko'rgan Jaloliddin Manguberdi va mard Temur Malikning tarixiy haqiqat ruhi bilan yo'g'rilgan siymolari dramaturg Maqsud Shayxzoda qalami ostida ko'z o'ngimizda tirik insondek gavdalanadilar.

Dramaturg Chingizxon obrazini mahorat bilan yaratadi. Shunisi muhimki, u bu obrazni qora bo'yoqlarga chaplab tashlamaydi. Tarixiy haqiqatga rioya qilgan holda, bu shaxsning Jaloliddin va Temur Malik qahramonligi jasoratiga tan berganligini ifodalashni unutmagan holda, uning tabiatidagi bosqinchilik, yovuzlikni, pokiza insoniy tuyg'ularni oyoq osti qilish singari xususiyatlarni to'laqonli badiiy gavdalantiradi.

Maqsud Shayxzoda bu obrazlarga muhim ma'no yuklar ekan, yurtimizdagi XIII asr tarixiy hodisalarini gavdalantirishdan tashqari, Vatan bosqinchilariga oyoq osti bo'lishida, xalq boshiga azob-uqubatlar yog'ilishida, mustaqillikning qo'ldan ketishida mana shunday xiyonatlarning o'rni oz emas, degan achchiq, lekin muhim degan ma'nolarga ham ishora qilmoqchi bo'ladi. Shunday ekan, ushbu drama Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik singari asosiy qahramonlari bilangina emas, Badriddin, Yaroqbek, Sulton Muhammad Alovuddin singari personajlari bilan ham bizni ogohlikka chaqiradi, Mustaqilligimizni ko'z qorachig'idek e'zozlashga da'vat etadi, xalqni, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi.

“Jaloliddin Manguberdi” dramasi badiiy jihatdan teran asardir. Asa monolog va dialoglari pishiq ishlangani, har bir qahramon xarakterining ham til boyligini, ham ruhiy dunyosidagi o’ziga xoslikni ifodalay oladigan yo’sinda ekani bilan ajralib turadi. Qahramonlararo konfliktlarda sun’iylik yo’q, ular voqealarning tabiiy oqimi va xarakterlar kurashidagi maqsadning hayotiyliigi va haqqoniyligidan kelib chiqadi.

Bu asarga qadar dramaturgiyamizda “Abulfayzxon” singari tragediyalar mavjud edi. Shunga qaramay, mazkur asar o’zining tug’ilishi va shakli jihatidan Sofokl davridagi qadimgi Yunon mumtoz tragediyalaridagi fazilatlarini o’zida namoyon etuvchi dastlabki o’zbek dramalaridan biridir, deyish mumkin. Birinchi pardadagi xos vazifasini ijro etuvchi umumiy yallalar, sipohlar yallasi, soqchilar qo’shig’i, sahnaga, shuningdek, alohida ovoz personajlarining olib kirilishi, ikkinchi pardada jarchilar va masxarabozlardan foydalanish, xalq obrazini ifodalovchi personajga murojaat etilishi va boshqalar shunday deyishga asos beradi. Qadimgi mumtoz yunon tragediyalaridagi bu xususiyatlar, mohiyat e’tibori bilan qaraganda, o’zbek dramaturgiyasida ilk bor qo’llanishidir. Bunday xususiyatlar dramaturgiyamiz jahon dramaturgiyasidagi rang-barang, murakkab shakl va tuzilishlarni o’tgan asrning o’rtalaridayoq o’zlashtirish salohiyatiga ega bo’lgan san’atkorlarimiz bo’lganini ko’rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. SultonJaloliddinManguberdi.ShahobiddinMuhammadan-Nasaviy. O’zbekistonNMIU
2. MaqsudShayxzoda.JaloliddinManguberdi.Toshkent.

Foydalanilgan web-saytlar:

1. Xorazmiy.uz
2. Arboblar.uz
3. Aniq.uz
4. Ziyo.uz